

Кучинська Ю. В.

К96 Збірник завдань з української мови для 5–7 класів /
Ю. В. Кучинська. – К.: Дивослово, 2021. – 268 с.

ISBN 978-617-7441-07-5

У збірнику вміщено завдання з української мови для 5–7-х класів. До нього ввійшли різновиди диктантів – пояснювальні, вибіркові, розподільні, вибірково-розподільні, кодові, кодові диктанти навпаки, кросворди, а також вправи для розвитку логічного мислення, граматичні практикуми, цікаві мовні калейдоскопи. Завдання окремих диктантів подано з ключами.

Матеріали збірника можуть бути використані для організації індивідуальної та колективної роботи учнів, для роботи з обдарованими дітьми.

ISBN 978-617-7441-07-5

УДК 373.5.016:811.161.2*кл5/7

© Кучинська Ю. В., 2021
© «Дивослово», 2021

Зміст

Формування компетентної мовної особистості на уроках словесності 4

5 клас

Вступ	9
Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Слово	10
Лексикологія	14
Будова слова. Орфографія	18
Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія	24
Відомості із синтаксису і пунктуації. Словосполучення. Речення, його граматична основа	51
Другорядні члени речення	59
Речення з однорідними членами	62
Звертання, вставні слова	65
Складні речення	69
Пряма мова. Діалог	71
Повторення й узагальнення вивченого в кінці року	74

6 клас

Вступ	92
Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого	92
Лексикологія	95
Фразеологія	106
Словотвір	112
Іменник	120
Прикметник	141
Числівник	155
Займенник	163
Повторення в кінці року	174

7 клас

Вступ	178
Повторення та узагальнення вивченого	179
Дієслово	180
Дієприкметник	209
Дієприслівник	216
Прислівник	222
Службові частини мови	236
Прийменник	241
Сполучник	246
Частка	252
Вигук	258
Узагальнення та систематизація вивченого про частини мови	260
Література	263

Формування компетентної мовної особистості на уроках словесності

Учитель – лише співпрацівник, помічник і керівник дитини у її власній праці.
Павло Блонський

Пріоритетними завданнями шкільної мовної освіти є формування стійкої мотивації й свідомого прагнення вивчати українську мову, формування духовного світу учнів, загальнолюдських цінностей, формування компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях.

Уже з 5-го класу на уроках української мови в учнів виробляються вміння розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, працювати з текстом, вибирати мовні одиниці відповідно до мовленнєвої ситуації та використовувати їх у самостійно створених висловленнях. Під час навчання мови відбувається формування духовного світу, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, прилучення до культурних надбань українського народу.

Зібрані матеріали допоможуть урізноманітнити форми роботи на уроках української мови в 5–7-х класах, оптимізувати вивчення рідної мови, а також створити ситуацію успіху для кожного учня.

Серед завдань вирізняємо традиційні: пояснювальні, вибіркові, розподільні, вибірково-розподільні диктанти, акродиктанти, самодиктанти, диктанти з ключем, мовчазні диктанти та авторські або ж видозмінені: кодові диктанти, кодові диктанти навпаки, розподільно-пізнавальні, вибірково-кодові диктанти, відмінково-кодові диктанти, кодові диктанти-упорядкування, диктанти мовчки із граматичним завданням; представлено також орфографічні, орфоепічні, синонімічні, антонімічні хвилинки, творчі та пізнавальні хвилинки, цікаві мовні калейдоскопи та розсипанки, завдання на встановлення відповідності, вправи на визначення «зайвого», графічні та орфоепічні дешифрувальники, вправи на редагування.

Вибіркові, розподільні та вибірково-розподільні диктанти – найбільш цілеспрямовані, економні в часі та найактивніші прийоми навчання мовної грамотності. Такі диктанти доречно проводити

під час повторення частин мови, вивчення змінних і незмінних слів, значущих частин слова, співвідношення звуків і букв, спрощення в групах приголосних, наголошування слів, груп приголосних звуків, словосполучень, вставних слів, написання префіксів, знака м'якшення, апострофа, ненаголошених **е, и** в коренях слів у 5-му класі; під час вивчення груп слів за значенням та вживанням, груп фразеологізмів, способів словотвору, правил написання слів разом і з дефісом, відмін та груп іменників, груп прикметників за значенням, розрядів числівників та займенників у 6-му класі; під час вивчення форм дієслів, граматичних дієслівних категорій (часу, способу, виду), дієвідмінювання, активних і пасивних дієприкметників, написання прислівників, написання слів з часткою **не**, написання **-ни-** та **-н-**, розрядів прислівників, **-і** та **-и** у прислівникових суфіксах, розрізнення службових частин мови у 7-му класі. Більшість диктантів такого типу подано з ключами, які активізують увагу учнів, оптимізують самоперевірку робіт.

Пояснювальні диктанти нададуться для перевірки правописних умінь. Ці диктанти можна проводити під час вивчення будь-якої теми у 5–7-х класах. Найдоречнішими вони будуть при вивченні синтаксису. Тематика текстів розмаїта, але узгоджена із соціокультурною лінією чинної програми. Водночас інтегруємо вивчення української мови і літератури, добираючи уривки з вивчених текстів на уроках літератури. Частину пояснювальних диктантів складено за зразком вправ у підручнику: за основу взято не текст, а окремі тематично об'єднані речення або ж речення одного автора. Такі тексти та висловлювання відомих людей допоможуть учням усвідомити, що їхня мовленнєва діяльність неодмінно має нести добро, а для цього потрібно виробляти звичку оцінювати її щодо загальнолюдських моральних норм і естетичних критеріїв. За допомогою подібних вправ прищеплюємо учням любов до мови, краси навколишнього світу, інтерес до відомих історичних постатей.

Авторськими є **кодові диктанти**, цифрові коди-відповіді до яких – важливі культурні дати – Міжнародний день грамотності, День української писемності, Міжнародний день рідної мови, День слов'янської писемності; дні народження письменників, християнські свята. Після таких диктантів пропонуємо додаткове завдання – розповісти,

що відомо про ту чи ту дату. Подаємо і кодові диктанти, в яких за певними цифровими кодами потрібно виписати необхідні слова з речень.

Кодовий диктант навпаки передбачає встановлення відповідності між групами слів і визначеними кодами. Такими кодами можуть бути кількість букв і звуків у слові, складів у слові, порядковий номер наголошеного складу, характеристики приголосних звуків, кількість іменників кожної відміни, кількість ужитих у текстах займенників, кількість форм дієслів, кількість ужитих у тексті службових частин мови. Диктанти такого типу також пропонуємо з ключами: відповідно до запропонованих кодів потрібно переставити місцями слова у рядках, щоб утворився ключ.

Подібним до кодових диктантів навпаки є завдання **«Фонетичні сходи»**, виконуючи яке, учні повинні переставити слова в рядку так, щоб у кожному наступному слові було на один звук більше, а з указаних букв скласти слово-ключ. Такі завдання допоможуть реалізувати інформаційно-цифрову та математичну компетентності: учні діють за певним алгоритмом чи інструкцією, перетворюють інформацію з буквені у числову і навпаки.

Виконуючи завдання **відмінково-кодових диктантів**, учні мають записати назви відмінків, ужитих у тексті визначених частин мови, а не цифровий код.

Диктант мовчки із граматичним завданням проводиться так: учитель демонструє ілюстрації, а учні записують відповідні слова і виконують граматичне завдання.

Синонімічні, антонімічні хвилини передбачають добір відповідних мовних одиниць самостійно або з довідки. Такі завдання доречні, зокрема, під час вивчення груп слів за значенням, фразеологізмів. Подібними є вправи **«Добери синонім»**, **«Знайди омонім»**. Завдання **«З'єднай пари»** передбачає з'єднати іменники та прикметники-пароніми, узгодивши їх у роді, числі та відмінку.

Орфографічні хвилини нададуться для перевірки правописних умінь учнів, а **орфоенічні** та **фонетичні** – для перевірки вмінь записувати слова звукописом.

Різного виду **практикуми** допоможуть учителю перевірити, як учні засвоїли теоретичний матеріал та як використовують здобуті

знання на практиці. Такі завдання доречно проводити на уроках узагальнення й систематизації знань.

Цікавими є **мовні калейдоскопи**, над якими учні працюють індивідуально, у парах або групах. Учитель роздає ілюстрації із зображенням світлин відомих людей, різних видів літнього відпочинку, весняних свят, із зображеннями птахів, квітів, річок та озер, пам'яток України, назвами населених пунктів, портретів письменників. Відповідно до ілюстрацій учні індивідуально отримують завдання, які передбачають комплексну роботу з текстом. Після виконання завдань представники озвучують свої тексти, які є частинами групового висловлення на запропоновану тему. Такі завдання проводяться наприкінці вивчення теми чи навчального року. Подібні вправи сприяють розширенню кругозору учнів, естетичному й морально-етичному розвитку особистості.

Мовні розсипанки використовуємо, вивчаючи словотвір, фразеологію, морфологію. Учні відтворюють складні слова з частин, відновлюють правильні фразеологізми, вибирають правильну відмінкову форму числівників, утворюють нові неозначені й заперечні займенники, вибирають доречні прийменники, що допомагає оволодіти мовно-виражальними засобами української мови та сприяє формуванню компетентності спілкування державною мовою.

Група завдань на розвиток логічного мислення допоможе учневі навчитися аналізувати мовні явища, активізувати мислення та пошукову діяльність. Розв'язуючи **лінгвістичні задачі**, вирішуючи **проблемні ситуації**, даючи відповіді на **проблемні запитання**, розгадуючи **кресворди, ребуси, чайнворди**, граючи в **орфографічне, синтаксичне лото** чи **орфографічне sudoku**, учні не тільки активізують знання з мовної теми, а й вчать знаходити вихід із нестандартної ситуації, вирізняти головне. Крім того, учні встановлюють порушену послідовність, на місці крапок записують пропущене слово, граматичну категорію або частину мови. Такі завдання дадуть можливість в ігровій формі перевірити теоретичний та практичний матеріал, що допоможе реалізувати компетентність умінь вчитися впродовж життя.

Оскільки в учнів 5–6-х класів важливу роль відіграє зорова пам'ять, то доречно урізноманітнювати завдання ілюстративним матеріалом. Під час вивчення незмінних слів у 5-му класі проводимо розподільно-пізнавальний диктант, демонструємо ілюстрації до пропонуванних слів. У завданнях «Мальовані фразеологізми», «Кольорові фразеологізми» учні підписують ілюстрації доречними фразеологізмами.

Проводимо **письменницькі** та **літературні анонси**, які передбачають упорядкування за алфавітом прізвищ українських або зарубіжних письменників, імена літературних героїв із творів, які учні вивчатимуть на уроках літератури.

Завдання різноманітних **творчих хвилинок** спрямовані на самостійну роботу учнів: вставити слова на місці крапок, скласти текст за опорними словами чи словосполученнями, скласти речення за схемами чи поданим початком, дібрати якнайбільше спільнокореневих слів, означень тощо.

Пропоновані матеріали допоможуть учителеві реалізувати внутрішньопредметні зв'язки з лексикологією, фразеологією, а також міжпредметні зв'язки з українською літературою, фольклором, зарубіжною літературою, історією, математикою, біологією, географією, народознавством, мистецтвом. Це позитивно впливає на розвиток інтелектуальних і моральних якостей особистості, її свідомості й мислення.

Дібрані вправи дають можливість реалізувати на уроках рідної мови наскрізні змістові лінії та ключові компетентності чинної програми: спілкування державною мовою, математичну, інформаційно-цифрову, уміння вчитися впродовж життя, підприємливість, загальнокультурну грамотність, екологічну грамотність і здоров'я.

Ці завдання нададуться для створення оптимальних умов різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних особливостей, сприятимуть заохоченню до самопізнання, саморозвитку та самостійності у вивченні української мови.

5 клас

Вступ

Робота з текстом.

◆ Послухайте гумореску. Дайте відповіді на запитання після тексту.

Кухлик

Дід приїхав із села,
Ходить по столиці.
Має гроші – не мина
Жодної крамниці.
Попросив він:
– Покажіть кухлик той, що скраю.
Продавщиця:
– Што? Чево?
Я не панімаю.
– Кухлик, люба, покажіть,
Той, що збоку смужка.
– Да какой же кухлік здесь,
Если это – кружка!
Дід у руки кухлик взяв
І нахмутив брови:
– На Вкраїні живе
Й не знаєте мови...
Продавщиця теж була
Гостра та бідова.
– У меня есть свій язык,
Ні к чему мне мова.
І сказав їй мудрий дід:
– Цим пишатися не слід,
Бо біда якраз така
В моєї корови:
Має, бідна, языка
І не знає мови.

П. Глазовий

- Кого висміює автор?
- Чи потрібно знати українську мову, живучи в Україні?

Пояснювальна робота.

- ♦ Прочитайте речення. Поясніть значення висловів.

Кордони моєї мови означають кордони мого світу (*Л. Він-генштайн*). Мова – цілюще народне джерело (*В. Сухомлинський*). Відберіть у людини мову, і вона здичавіє (*І. Цюпа*). Твоя мова – співучий струмок (*П. Тичина*). Що твої промови, коли ти ні бе ні ме в правилах із мови (*С. Олійник*).

Повторення вивченого в початкових класах. Текст. Речення. Слово

Робота з текстом.

- ♦ Запишіть речення, щоб утворився текст. Поділіть його на абзаци. Доберіть заголовок. Виконайте завдання після тексту.

Веселе та радісне, воно хлюпнуло на землю радість буття. Десь загелготали невгамовні гуси, замукали корови, а в бездонному синьому небі завис жайворонок та підтяг у височінь золоту нитку своєї пісні. Софійка підставила обличчя назустріч Спочатку над лісом з'явився рожеве саяво, потім перші несміливі промінці впали на листя дерев, трави, роси, пробуджуючи все від короткого літнього нічного сну. *Кремезні* дерева стріпнули листям-віями, почали рухати затерплим гіллям – і на землю посипалися *міриади* іскорок. Воно засліпило її яскравим промінням, і дівчина, усміхнувшись гарному ранкові, стріпнула волоссям, що в золотавих промінчиках навколо голови було схоже на осяйний *німб*. А ось і воно, Замигтіли останні блискітки роси на листі старезних верб. Нарешті на небі з'явилось яскраве Відразу все навколо почало швидко оживати, покидатися (*С. Талан*).

- Доведіть, що це текст. Яка тема тексту? Яка його основна думка? Які слова мають бути на місці крапок? Поясніть значення виділених слів.

Творча хвилинка.

- ♦ Доповніть речення, щоб утворився текст.

Мова – ... скарб ... народу. Вона звучить мелодійною ... , ... словом. У мові відображена ... українців, козацька відвага й непереборний дух наших предків. ... ми чуємо від матусі, яка ... колискову. ... рідну мову!

- ♦ Складіть текст із використанням поданих слів. Доберіть заголовок. Осінь, бринить, павутинка, птахи, кружляє, ліс, краса, позолота.

Робота з текстом із граматичним завданням.

- ♦ Перепишіть. Поділіть текст на речення. Доберіть до нього заголовок. Поясніть лексичне значення слів *пергамент, устав, книжник*.

На Русі любили й цінували книгу коли ви погортаєте літописи того часу, ви побачите, з якою любов'ю, терпінням і дбайливістю робилися книги кожна книга писалася тоді від руки писалася вона повільно, гусячим пером, букви вимальовувалися красиво, чітко таке письмо називалося уставом книжник писав не на папері, а на шкірі – на пергаменті перші букви абзацу він виводив червоною фарбою і золотом книги прикрашалися малюнками-мініатюрами (*За «Повістю минулих літ»*).

- ♦ Прочитайте. Доведіть, що це текст. Поділіть його на речення й абзаци. Доберіть до нього заголовок. Укажіть зачин, основну частину і кінцівку.

Було це дуже давно, ще в сиву давнину на одній великій галявині, біля цілющого джерела, збиралася велика зграя диких журавлів птахи мали відлітати у теплі краї і тому голосно курликали і кружляли, ніби в танці нарешті розпрощалися з галявиною піднялися і великим ключем полетіли в теплі краї швидко промайнула зима прийшла весна, і птахи почали повертатись у рідний край зграя журавлів прилетіла на свою галявину їхній ватажок приніс у дзьобі гілочку з червоними ягодами і кинув її біля джерела через деякий час із тої гілочки виріс красень кущ його назвали калиною (*З легенди*).

- ♦ Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Запишіть правильно план тексту.

Слово «фольклор» прийшло з англійської мови й означає «народна мудрість». До фольклору відносять пісні, легенди, перекази, прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, замовляння, лічилки.

Пізніше виникли пісні та думи, творцями яких були мандрівні співці – кобзарі та бандуристи. Найдавнішими українськими піснями вважаються «Зажурилась Україна...», «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», «Пісня про Байду». Із появою козаків стали популярними козацькі, чумацькі, а згодом – наймитські, кріпацькі, опришківські, рекрутські пісні.

Авторами текстів народної словесності були невідомі творці. Ми знаємо імена лише деяких співаків або казкарів, наприклад, Маруся Чурай, Явдоха Зуїха. Народними піснями стало також багато поезій українських поетів – Григорія Сковороди, Тараса Шевченка,